Valodas konsultācijas: elektroniskā datubāze

http://www.valodaskonsultacijas.lv/lv/questions/1065

Jautājums

Daudzās vārdnīcās ***nākošais*** un ***nākamais*** norāda kā sinonīmus. Kāpēc literārajā valodā tie būtu jāšķir?

Atbilde

Atšķirības nosaka šo divdabju semantika.

Vārdu *nākošais* un *nākamais* sinonīmiskais lietojums ar nozīmi ‘tāds, kas iestājas, seko, noris tūlīt pēc kā; tāds, kas norisēs, darbosies tuvākajā nākotnē’ konstatējams gan „Latviešu literārās valodas vārdnīcā”, gan „Mūsdienu latviešu valodas vārdnīcā”. „Tēzaurā” šāds lietojums minēts kā nevēlams. Vārdu lietojumā būtu jāievēro atšķirības, kuras noteikusi šo divdabju vispārīgā semantika.

Vārdi *nākošais* un *nākamais* ir darbības vārda *nākt* lokāmo tagadnes divdabju formas ar noteikto galotni:
nākošais ir lokāmais darāmās kārtas tagadnes divdabis ar noteikto galotni,
nākamais – lokāmais ciešamās kārtas tagadnes divdabis ar noteikto galotni.

Darāmās kārtas tagadnes divdabis pazīmes veidā izsaka norisi, kura realizējas vienlaikus ar teikuma galveno darbību, un to visbiežāk veido no nepabeigtas nozīmes darbības vārdiem:
Jānis skatījās, skatās, skatīsies levas kaistošajā sejā [sejā, kas kaisa, kaist, kaisīs];
viņa skrēja, skrien, skries, redzēdama nākošo vilcienu [vilcienu, kas nāca, nāk, nāks].

Darāmās kārtas divdabji parasti izsaka aktīvu darbību, kuru veic raksturotais vārds, piemēram:
ziedošais koks – koks, kurš [pats] zied;
satriecošs skats – skats, kurš [pats] satriec [= aizgrābj];
nākošais lietus – lietus, kurš [pats] nāk.

Ciešamās kārtas tagadnes divdabis tiek izmantots apzīmētāja funkcijā, un tas var norādīt patstāvīgu pazīmi, piemēram, *neredzamais bērns, vispārlietojamā leksika*.
Ciešamās kārtas divdabji parasti raksturo vārdu, uz kuru ir vērsta darbība:

pazīstams mūziķis – mūziķis, kuru [kāds cits] pazīst (nevis mūziķis, kurš kādu pazīst);
redzams trūkums – trūkums, kuru [kāds cits] var redzēt (nevis trūkums, kurš redz);
sitamais instruments – instruments, kuru [kāds cits] sit (nevis instruments, kurš sit).

Daļai no lokāmajiem divdabjiem piemīt īpašības vārdu pazīmes un reizē adjektivēšanās* tendence, un tos gramatikā dēvē par adjektīviskiem divdabjiem, piemēram, *nomācoša vientulība, izsmeļošs skaidrojums*.

Lokāmo ciešamās kārtas tagadnes divdabju adjektivēšanās spilgti izpaužas gadījumos, kad tie semantiski ir būtiski attālinājušies no atbilstošā darbības vārda citu formu izmantošanas, piemēram, *beidz darbu – beidzamais autobuss, beidzamā stunda; nāk pavasaris – nākamais pavasaris, nākamā pietura*.

Inta Freimane rakstījusi: „[V]alodas praksē [..] ir vērojama tendence regulēt adjektivējušos divdabju *nākamais* un *nākošais* lietojumu, vairoties pēc iespējas no divdabja *nākošais* (gan labskaņas, gan semantisku apsvērumu dēļ, ar nozīmes atšķirību): *nākamā pietura, nākamais gads* u. tml. Tātad sāk dominēt *nākamais* – sinonīmijai ir tendence pāriet paronīmijā, pēc tam var veidoties varianti un viens no tiem zust." (Freimane 1993, 115)

Freimane minējusi arī ne tik viegli saprotamās gramatiskās semantikas nianses: „[T]ā kā gramatiskā semantika ir slēpta un tāpēc grūtāk uztverama un formulējama par leksisko, tā ne vienmēr tiek adekvāti uztverta. Tā ir jāiemāca skaidrojot. Piemēram: *Pretim nākošais cilvēks [cilvēks, kurš reāli nāk pretim* – turklāt jāņem vērā, ka divdabis lietojams arī ar nenoteikto galotni]. – *Mūsu nākamais kolēģis [cilvēks, kurš nākotnē būs mūsu kolēģis* – divdabis lietojams tikai ar noteikto galotni]. Ieteikumu uztveršana ir atkarīga gan no adekvātas satura uztveres, gan arī no valodas lietotāju zināšanām un individuālās valodas izjūtas." (Freimane 2014, 41–42)

Lai gan valodas praksē vārdus *nākošais* un *nākamais* tiešām bieži lieto kā sinonīmus un to apstiprina arī vārdnīcu dati, šiem vārdiem piemīt nozīmes nianses, kuras labā, koptā latviešu valodā būtu ievērojamas.

Vārds *nākošais* attiecināms uz to, kas patiešām virzās šurp, piemēram, *nākošais tumšais mākonis man uzdzina bažas, tumšās ielās pretī nākoši stāvi liek atkāpties*.
Vārds *nākamais* attiecināms uz to, kas kaut kam seko, noris pēc kaut kā: *nākamajā nedēļā līs, vakarā redzēsim nākamo sēriju*.

***** Adjektivēšanās ir konversijas paveids, kurā notiek dažādu vārdšķiru vārdu, resp., vārdformu pāreja īpašības vārdos.

Avoti

Latviešu valodas gramatika. Atb. red. D. Nītiņa, J. Grigorjevs. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, 2013, 376.–379., 569.–573., 576.–580. lpp.

Freimane, I. *Valodas kultūra teorētiskā skatījumā*. Rīga : Zvaigzne, 1993,115. lpp.

Freimane, I. Valoda semantiski funkcionālā aspektā. *Valoda: nozīme un forma 5. Opozīcija sintaksē un semantikā*. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2014,41.–42. lpp.

Zilgalve, E., Pūtele, I., Pēča, K. Valodas konsultācijas. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. Populārzinātnisku rakstu krājums. Nr. 20. Atb. red. V. Šaudiņa. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2025, 239.–241. lpp.